

Если бы вы шли улыбаясь с большим арбузом, который выпал из ваших рук, что бы вы делали дальше? Если вы увидели летящую ворону, которая схватила у вас кусочек пиццы, что вы будете делать? Если вы заболели, а лечащий врач не пришел к вам домой, кому вы будете жаловаться? Если вы ошиблись, называя друга по имени, как вы исправите ситуацию? Если вы нашли ноты, потерянные кем-то, как вы будете искать владельца нот? Помогая другу рисовать картину, вы неправильно смешали краски. Как вы будете исправлять рисунок, если новой бумаги у вас нет?

Таким образом, при обучении грамматике важно знать форму слова, значение, употребление, речевую функцию грамматического явления. Использование на занятиях по русскому языку как иностранному продуктивных и рецептивных упражнений позволяет систематизировать грамматический и лексический материал. У учащихся формируются грамматические навыки, которые позволяют правильно употреблять грамматические формы в устной и письменной речи. Применение песенного материала на занятиях по русскому языку как иностранному позволяет формировать грамматические навыки, развивать когнитивную, эмоциональную, коммуникативную сферу деятельности иностранных студентов.

Библиографический список

1. «Весеннее танго». История одной из самых знаменитых песен о весне, которую исполнили А. Герман и Никитины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://dzen.ru/media/silver_slider/vesennee-tango-istoriia-odnoi-iz-samyh-znamenityh-pesen-o-vesne-kotoruiu-ispolniali-german-i-nikitiny-6092ee2bc235fb60b608c6ad /. – Дата доступа: 2.08.2023.
2. Ковальчук, Т. С. Работа с песенными текстами в процессе обучения английскому языку / Т. С. Ковальчук. – Мн. : МГЛУ, 2010. – 51 с.
3. Кострюкова, О. С. Текст современной популярной лирической песни в когнитивном, коммуникативном и стилистическом аспектах : автореф. на соискание к. фил. наук: 10.02.01. / О. С. Кострюкова. – М. : МГУ, 2007. – 24 с.
4. Культура периода застоя [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.examen.ru/add/manual/school-subjects/arts/russian-culture/istoriya-russkoj-kulturyi-s-drevnejshix-vremen-do-nashix-dnej/glava-18-kultura-perioda-zastoya/>. – Дата доступа: 2.08.2023.
5. Методика обучения иностранным языкам в начальной и основной общеобразовательной школе / В. М. Филатова. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2004. – 412 с.
6. Новикова, Н. С. Глагол в тексте : задания / Н. С. Новикова, О. М. Щербакова. – 3-е изд. испр. – М. : Флинта, 2006. – 224 с.
7. Попова, З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ, 2007. – 314 с.
8. Соловова, Е. Н. Методика обучения иностранным языкам: базовый курс : пособие для студентов пед. вузов / Е. Н. Соловова. – М. : Астрель, 2000. – 238 с.
9. Текст песни «Весеннее танго» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.chitalnya.ru/work/3285762/?ysclid=lm94icp0r7320912075/> . – Дата доступа: 2.08.2023.

ТВОРЧАЯ СПАДЧЫНА АКАДЭМІКА М. В. БІРЫЛЫ: ДА 100-ГОДДЗЯ З ДНЯ НАРАДЖЭННЯ

В. П. Русак (Мінск, Беларусь)

Слаўны жыццёвы і творчы шлях прайшоў акадэмік Мікалай Васільевіч Бірыла – адзін з вядомых прадстаўнікоў беларускай лінгвістычнай навукі XX ст. Ён належыць да плеяды тых вялікіх таленавітых вучоных і незабыўных яркіх асоб, горыч страты якіх спалучаецца

адначасова з пачуццём удзячнасці лёсу за тое, што такія даследчыкі былі ў айчыннай навуцы, што пашчасціла працаваць побач. Мы ўдзячныя за тое, што акадэмік М. В. Бірыла быў і ёсць у славістыцы, што мы працавалі пад яго кіраўніцтвам, вучыліся любіць роднае слова. Многа ім здзейснена на гэтым пачэсным шляху ў імя росквіту роднай мовы, навукі і культуры беларускага народа. Багатая і шматгранная творчасць, плённая праца на ніве беларускага мовазнаўства, неацэнны ўклад у справу выхавання паслядоўнікаў высока цэняцца сучаснымі лінгвістамі. Прыемна адзначыць, што і сёння многія работы вучонага ўспрымаюцца патрабаваннем удумлівых адносін да кожнага слова роднай беларускай мовы, да моўных норм.

Тэма артыкула прадыктавана данінай глыбокай павагі да светлай памяці знакамітага вучонага-лінгвіста і сугучнасцю праблем, вырашаемых вучонымі-гуманітарыямі ва ўсе часы, з актуальнымі на сённяшні дзень пытаннямі моўнага (ды і не толькі) жыцця краіны і славістыкі. Эрудыцыя і высокая культура працы дазвалялі Мікалаю Васільевічу паспяхова весці шматаспектныя навуковыя даследаванні шырокага дыяпазону. У навуковым свеце па сённяшні дзень вучоны вядомы як аўтарытэтны спецыяліст у галіне дыялекталогіі, лінгвагеаграфіі, тэрміналогіі, лексікалогіі, лексікаграфіі, сучаснай беларускай мовы, культуры мовы. Асобным раздзелам лінгвістыкі даследчык забяспечыў трывалы падмурак, стаяў у вытокаў фарміравання іншых. Так, сваімі ґрунтоўнымі працамі па імёнах, мянушках і прозвішчах М. В. Бірыла заснаваў новую галіну беларускай лінгвістыкі – анамастыку, стварыў сваю навуковую анамастычную школу, якую зараз узначальвае дырэктар нашага інстытута Ігар Лявонавіч Капылоў. Прыемна адзначыць актыўную працу ў гэтай галіне і вучняў Ганны Міхайлаўны Мезенка, якія працягваюць развіваць актуальны кірунак даследаванняў. Адзначым, што абмеркаванню праблем анамастыкі была прысвечана канферэнцыя, якая прайшла ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа НАН Беларусі 13–14 верасня, а навукоўцы прадэманстравалі жыццядзейнасць і маштабнасць ідэй заснавальніка. Спецыялісты і зацікаўленыя асобы змогуць азнаёміцца з надрукаванымі матэрыяламі.

Мэта прапанаванага артыкула – звярнуць увагу на дыялекталагічны і лінгвагеаграфічны, а таксама лексікалагічны і лексікаграфічны напрамакі дзейнасці вядомага вучонага. Гэта напрамкі, якія забяспечваюць стабільнае функцыянаванне мовы ва ўсе часы і перыяды моўнага развіцця, а таксама прэстыж беларускай навуковай школы ў славянскім свеце.

Толькі перш угадаем, што будучы мовазнавец нарадзіўся 10 верасня 1923 г. у вёсцы Скварцы Дзяржынскага раёна Мінскай вобласці ў сялянскай сям’і. Яшчэ ў школьныя гады выявілася яго цікавасць да роднага слова, і таму зусім натуральна, што, скончыўшы Станькаўскую сярэдняю школу, юнак паступіў на філалагічны факультэт Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя Максіма Горкага, вучоба ў якім была перарваная вайной. Студэнт першага курса, М. В. Бірыла, аказаўшыся на акупіраванай фашыстамі тэрыторыі, у час Вялікай Айчыннай вайны змагаўся з захопнікамі ў партызанскім атрадзе, у якім разам з ім змагаліся з ворагам зусім юныя брат і сястра Арыядна і Марат Казеі. Так склаўся лёс, што з канца 1942 г. яны знаходзіліся ў атрадзе імя “25-летгія Окцябры” брыгады Варашылава і атрада імя Чкалава брыгады імя Ракасоўскага Мінскай вобласці. Дарэчы, угадаем, што Арыядна Іванаўна Казеі разам з іншымі аднапалчанамі Мікалая Васільевіча прыходзілі на сустрэчу ў Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа, выступалі з успамінамі аб тым ваенным часе і ліхаліцці, якое з годнасцю перажылі і здабылі Перамогу. Мне давялося быць на гэтым сходзе і, рыхтуючыся да выступлення, я спадзявалася, што змагу адшукаць у Архівах адпаведныя матэрыялы з дарагімі сэрцу расказамаі. На вялікі жаль, пакуль не атрымалася.

Задоўга ж да ўзгаданай сустрэчы, ужо пасля вызвалення Беларусі заслужаны студэнт працягнуў перарваную вайной вучобу ў педінстытуце, скончыўшы які ў 1947 г., пачаў працаваць у сектары дыялекталогіі Інстытута мовы, літаратуры і мастацтва Акадэміі навук БССР. З гэтага часу далейшы лёс маладога спецыяліста назаўсёды быў звязаны з Акадэміяй навук, мовазнаўствам, роднай беларусістыкай, якой ён аддаваў усе сілы, веды, талент і здольнасці. Пачаўшы свой навуковы шлях з пасады малодшага навуковага супрацоўніка, М. В. Бірыла

вырас да акадэміка-сакратара Аддзялення грамадскіх навук, якое ўзначальваў доўгі час. Займаючы гэту адказную пасаду, акадэмік Бірыла практычна ажыццяўляў кіраўніцтва не толькі ўсёй навукова-даследчай работай акадэмічных інстытутаў гуманітарнага профілю, але і праз адпаведныя праблемныя саветы – усёй грамадазнаўчай навукай у Беларусі.

Немагчыма не падкрэсліць, што з першых дзён працы ў інстытуце М. В. Бірыла стаў адным з самых актыўных збіральнікаў дыялектных матэрыялаў, на падставе якіх былі складзены “Дыялекталагічны атлас беларускай мовы”, падрыхтавана тэарэтычная праца “Лінгвістычная геаграфія і групоўка беларускіх гаворак”, адзначаныя ў 1971 г. Дзяржаўнай прэміяй СССР. У гэтых фундаментальных працах па дыялекталогіі Мікалаю Васільевічу належаць 33 карты і такія адказныя раздзелы, як “Націскны вакалізм”, “Кансанантызм” і “Генезіс паўднёва-заходніх беларускіх гаворак”. Дыялекталогія, а дакладней лінгвагеаграфія, была на працягу доўгага часу ў цэнтры навуковай увагі акадэміка.

На працягу 1948–1956 гг. малады даследчык пастаянна ўдзельнічаў у дыялекталагічных экспедыцыях, пабываў у розных кутках Беларусі, дасканала вывучыў фанетычную сістэму і граматычны лад беларускіх народных гаворак і пад кіраўніцтвам Рубэна Іванавіча Аванесава заняўся іх навуковым апісаннем. А ў маі 1953 г. была праведзена бліскучая абарона кандыдацкай дысертацыі “Гаворкі Чырвонаслабодскага раёна Бабруйскай вобласці”, якая паслужыла ўзорам падобных манаграфічных апісанняў асобных дыялектных зон Беларусі.

Трэба сказаць і яшчэ аб адным унікальным праекце М. В. Бірылы. Ён стаў актыўным арганізатарам, удзельнікам і першым кіраўніком лінгвагеаграфічнай працы “Агульнаславянскі лінгвістычны атлас” (АЛА), якой кіраваў 38 гадоў. Было праведзена абследаванне ўсіх славянскіх моў на тэрыторыі, якую яны займаюць у Еўропе. А малады даследчык, Мікалай Васільевіч Бірыла, стаяў у вытокаў гэтай працы, бо выковаецца праект з 1958 г., а рашэнне аб яго выкананні было прынята на IV Міжнародным з’ездзе славістаў (Масква, 1958), на якім прысутнічаў малады вучоны, што пазней арганізаваў і выхаваў школу беларускіх “алашнікаў” [1]. У XXI ст. праект выконваецца міжнародным калектывам вучоных з 12 славянскіх краін і лужыцкімі славянамі, якія пражываюць на тэрыторыі Германіі. У цяперашні момант, праўда, над выкананнем праекта працягваюць працаваць толькі тыя славісты, якія разумеюць, цэняць важнасць ды ўнікальнасць зробленага папярэднікамі. А зроблена многа – пабачылі свет 19 выпускаў АЛА, якія паказваюць як утварэнне славянскага моўнага адзінства, так і наступнае яго дыялектнае члянэнне, а ў далейшым таксама ўтварэнне сучасных славянскіх моў, іх тоеснасць і адрозненне на ўсіх ярусах моўнай сістэмы.

Маецца яшчэ 5–6 падрыхтаваных да выдання выпускаў (сярод іх выпуск “Рэфлексы *а”, які падрыхтаваны беларускай нацыянальнай камісіяй), столькі ж яшчэ ў працэсе падрыхтоўкі іншымі нацыянальнымі камісіямі.

У тэхнічным плане працаваць стала прасцей, бо зараз маюцца распрацаваныя камп’ютарныя праграмы, існуюць інтэрнэт-пляцоўкі, электронная пошта, можна звязвацца ў любы час і працаваць з любога месца. Але ў навуковую работу ўмяшалася палітыка і геапалітыка. Аказалася, што не ўсе здольныя ўтрымаць высокую планку ў імя навукі і толькі яе інтарэсаў. Хаця і тут многа двайных стандартаў. Бо можна прыпомніць: бамбілі Сербію (у 1999), Данбас (з 2014) – а навуковае лінгвагеаграфічнае славянства з усіх краін сустракалася на рабочых нарадах і рабілі, што запланавалі на папярэдніх пасяджэннях. Рабілі тое, што ўмеюць рабіць толькі члены навуковай супольнасці АЛА. Апошні раз, дарэчы, працавалі разам у 2019 г. у Кракаве. І двайных стандартаў не было, а зараз некаторыя нацыянальныя камісіі, асабліва нашы памежныя спецыялісты, так бы сказаць, “выстаўляюць нам санкцыі”, а астатнія не ведаюць, як з гэтым справіцца і як гэта пераадолець. Але адно ведаем дакладна, такі праект не можа быць загублены ні ў якім разе. Большасць славістаў з нацыянальных камісій разумеюць гэта і падтрымліваюць неабходнасць выканання навуковай працы, у тым ліку і ў гонар памяці заснавальнікаў праекта, “отцов-основателей”.

З часоў актыўнай працы М. В. Бірылы над АЛА атрымліваецца так, за што б не браўся таленавіты вучоны ў выніку – фундаментальная старонка ў гісторыі айчыннага мовазнаўства. Ён вядомы і як лексікограф – тэарэтык і практык адначасова, як буйны спецыяліст у галіне сучаснай беларускай мовы, які актыўна распрацоўваў пытанні нармалізацыі літаратурнай мовы. Пад кіраўніцтвам і пры непасрэдным удзеле М. В. Бірылы падрыхтавана двухтомная нарматыўная “Беларуская граматыка” (1985; 1986) [2]. Пад яго рэдакцыяй упершыню ў беларускай лексікаграфіі быў створаны нарматыўны дапаможнік “Слоўнік беларускай мовы: Арфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне” (1987) [3]. Даведнік сумяшчаў адразу чатыры моўныя аспекты і дазваляў чытачу з адной крыніцы атрымаць рознабаковыя характарыстыкі пераважнай большасці беларускіх слоў: правапіс, месца націску ў формах слоў, пералік саміх гэтых форм з указаннем на спецыфіку іх ужывання ў літаратурнай мове і ўзорнае літаратурнае вымаўленне. Выданне “Слоўніка беларускай мовы” з’явілася значнай падзеяй, якая стымулявала ўздым культуры мовы ў краіне. Даступнасць падачы матэрыялу дала магчымасць выкарыстоўваць слоўнік усім, хто цікавіцца пытаннямі беларускай літаратурнай мовы.

Зараз без перабольшання можна сказаць, што падрыхтаваныя ў 1980-я гг. нарматыўныя крыніцы дапамаглі выстаяць сучаснай беларускай мове ў часы моўнага хаосу, шматвектарнасці моўных густаў і свабоды прыярытэтаў.

Сваім вучням і карыстальнікам нарматыўнага даведніка Мікалай Васільевіч настойліва падкрэсліваў, што: “Моўная норма рэгламентуе літаратурную мову і робіць яе стабільнай, здатнай доўгія вякі служыць паўнацэнным сродкам зносін у грамадстве” [3, с. 3]. Правільнасць гэтага палажэння пацвердзіла моўная практыка. У інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа зараз падрыхтавана новае перавыданне арфаграфічна-граматычнага «Слоўніка беларускай мовы», якое найбольш поўна адлюстроўвае лексіку сучаснай беларускай літаратурнай мовы першай чвэрці XXI ст. У яго аснове ляжыць «Слоўнік беларускай мовы» пад рэдакцыяй акадэміка М. В. Бірылы, што толькі падкрэслівае фундаментальнасць і жыццядзейнасць першакрыніцы, яго аўтарытэтнасць у спецыялістаў і карыстальнікаў. А падача папулярных у сённяшнім жыцці лексічных адзінак сведчыць толькі аб уважлівых адносінах аўтараў-складальнікаў да моўных тэндэнцый у сучасным беларускім лексіконе.

Звяртаючыся да маладога пакалення даследчыкаў, хачацца сказаць, што навуковая спадчына акадэміка М.В. Бірылы – гэта грунтоўны здабытак мовазнаўчай навукі, а яго жыццё і грамадская дзейнасць – найлепшы прыклад адданага служэння навуцы, беларускаму слову і роднай краіне.

Бібліяграфічны спіс

1. Матэрыялы Агульнаславянскага лінгвістычнага атласа. Раслінны свет / Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі. Мінск: Права і эканоміка, 2009. – 341 с.
2. Беларуская граматыка. У 2-х ч. Ч. 1.Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск; / рэд. М.В. Бірыла, П.П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – 431 с.
3. Слоўнік беларускай мовы: Грфаграфія. Арфаэпія. Акцэнтацыя. Словазмяненне / Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР / пад рэд. М.В. Бірылы. – Мінск: БелСЭ, 1987. – 903 с.